

GEORGE ORWELL: ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΚΑΙ ΓΛΩΣΣΑ

✘ **Μετάφραση: Αντώνης Παπαγιάννης**

Σημείωμα του μεταφραστή: Το παρακάτω κείμενο περιλαμβάνει εκτεταμένα αποσπάσματα από ένα εκτενέστερο δοκίμιο του George Orwell που δημοσιεύθηκε το 1946 με τον τίτλο 'Politics and the English Language' [υπάρχει ολόκληρο στο Διαδίκτυο, σε πολλές διευθύνσεις]. Παραλείποντας μόνο τα παραδείγματα και τα σχόλια που αναφέρονται συγκεκριμένα στην αγγλική γλώσσα, μετέφρασα τα τμήματα που έχουν γενικότερο ενδιαφέρον, υπεράνω γλωσσικών συνόρων (όπου το κείμενο γράφει 'αγγλική', ο αναγνώστης μπορεί να βάλει 'ελληνική' χωρίς να αλλάζει ουσιαστικά το νόημα). Όσοι πιστεύουν ότι η χρήση της γλώσσας από τους πολιτικούς έχει βελτιωθεί από τότε, μπορεί να αλλάξουν γνώμη διαβάζοντας το κείμενο. Μάλιστα στην εποχή μας η γενικευμένη τάση της 'πολιτικής ορθότητας' (political correctness) και η υποταγή της πολιτικής βούλησης στην 'επικοινωνιακή τεχνική' έχουν κάνει τη γλώσσα σχεδόν αγνώριστη στα στόματα και τα κείμενα των επαγγελματιών της χειραγώγησης ανθρώπων.

Ας σημειώσω για όσους δεν το γνωρίζουν ότι ο Orwell στη διάρκεια του Β' Παγκοσμίου Πολέμου και τα πρώτα μεταπολεμικά χρόνια εργάσθηκε ως συνεργάτης πολιτικής προπαγάνδας του BBC και επαγγελματίας συντάκτης πολιτικών κειμένων και φυλλαδίων. Έτσι, οι απόψεις του διαμορφώνονται σε μεγάλο βαθμό από προσωπική πείρα. Τα παραδείγματα που παραθέτει αναφέρονται βέβαια στην εποχή του (τέλος του Β' Παγκοσμίου Πολέμου, ακμή του σταλινισμού στην τότε Σοβιετική Ένωση, δύση της Βρετανικής Αυτοκρατορίας), αλλά δεν νομίζω ότι ο αναγνώστης θα δυσκολευθεί να σκεφθεί ανάλογες καταστάσεις και στην εποχή μας.

«Οι περισσότεροι που κάνουν τον κόπο να ασχοληθούν με το θέμα παραδέχονται ότι η [αγγλική] γλώσσα βρίσκεται σε κακή κατάσταση, αλλά η γενική πεποίθηση είναι ότι δεν μπορούμε με

συνειδητή δράση να κάνουμε κάτι γι' αυτό. Ο πολιτισμός μας είναι παρακμασμένος και η γλώσσα μας—λέει το επιχείρημα—αναπόφευκτα θα ακολουθήσει τη γενική κατάρρευση. Το συμπέρασμα είναι ότι κάθε αγώνας κατά της κακοποίησης της γλώσσας είναι ένας συναισθηματικός αρχαϊσμός, όπως το να προτιμά κανείς τα κεριά από το ηλεκτρικό φως ή τα αμάξια με άλογα από τα αεροπλάνα. Κάτω από την άποψη αυτή βρίσκεται η μισο-συνειδητή πεποίθηση ότι η γλώσσα είναι μια φυσική εξέλιξη και όχι ένα όργανο που το διαμορφώνουμε για τους δικούς μας σκοπούς.

Είναι βέβαια σαφές ότι η κατάπτωση μιας γλώσσας τελικά έχει πολιτικά και οικονομικά αίτια: δεν οφείλεται απλά στην κακή επίδραση του ενός ή του άλλου μεμονωμένου γραφιά. Ωστόσο, ένα αποτέλεσμα μπορεί να γίνει αίτιο, που ενισχύει το αρχικό αίτιο και επιφέρει το ίδιο αποτέλεσμα σε πιο έντονη μορφή, και ούτω καθεξής επ' άοριστον. Μπορεί κάποιος να το ρίξει στο ποτό διότι θεωρεί τον εαυτό του αποτυχημένο, και στη συνέχεια να αποτυγχάνει όλο και περισσότερο διότι πίνει. Κάτι τέτοιο συμβαίνει και με τη γλώσσα. Γίνεται άσχημη και ανακριβής διότι οι σκέψεις μας είναι ανόητες, αλλά η αφροντισιά της γλώσσας μας διευκολύνει τις ανόητες σκέψεις μας. Το θέμα είναι ότι αυτή η διαδικασία είναι αναστρέψιμη. Η σύγχρονη αγγλική γλώσσα, ιδίως η γραπτή, είναι γεμάτη κακές συνήθειες που διαδίδονται με τη μίμηση και που μπορούν να αποφευχθούν αν κανείς θελήσει να καταβάλει τον απαραίτητο κόπο. Αν απαλλαγεί κανείς από τις συνήθειες αυτές, μπορεί να σκεφθεί πιο καθαρά, και η καθαρή σκέψη είναι ένα αναγκαίο πρώτο βήμα προς μια πολιτική αναγέννηση, που σημαίνει ότι η μάχη κατά της κακής γλώσσας δεν είναι ιδιοτροπία και δεν αφορά αποκλειστικά τους επαγγελματίες γραφείς. [...]

[...] Καθένα από τα παραδείγματα έχει τα δικά του σφάλματα, αλλά ξέχωρα από την ασχήμια που μπορεί να αποφευχθεί, δυο ιδιότητες είναι κοινές σε όλα. Η πρώτη είναι η 'μπαγιατίλα' των εικόνων, η δεύτερη είναι η έλλειψη ακριβείας. Ο γράφων είτε έχει ένα νόημα και δεν μπορεί να το εκφράσει, ή χωρίς να το θέλει λέει

κάτι άλλο, ή σχεδόν αδιαφορεί τελείως για το αν οι λέξεις του σημαίνουν κάτι ή όχι. Αυτό το μίγμα ασάφειας και καθαρής ανικανότητας είναι το πιο έντονο χαρακτηριστικό της σύγχρονης αγγλικής πρόζας, και ειδικά κάθε είδους πολιτικού γραψίματος. Μόλις τεθούν συγκεκριμένα θέματα, το συμπαγές χάνεται μέσα στο αφηρημένο και κανείς δεν δείχνει ικανός να σκεφθεί σχήματα λόγου που δεν είναι τετριμμένα: η πρόζα αποτελείται όλο και λιγότερο από λέξεις διαλεγμένες για το νόημά τους, και όλο και περισσότερο από φράσεις κολλημένες μεταξύ τους σαν κομμάτια από ένα προκατασκευασμένο κοτέτσι.

[...] Πολλές πολιτικές λέξεις υφίστανται παρόμοια κακοποίηση. Η λέξη *φασισμός* δεν έχει πια κανένα νόημα παρά μόνο στο βαθμό που σημαίνει 'κάτι μη επιθυμητό'. Οι λέξεις *δημοκρατία*, *σοσιαλισμός*, *ελευθερία*, *πατριωτικός*, *ρεαλιστικός*, *δικαιοσύνη* έχουν καθεμία πολλές διαφορετικές σημασίες, που δεν μπορούν να συμφιλιωθούν μεταξύ τους. Στην περίπτωση μιας λέξης όπως *δημοκρατία*, όχι μόνο δεν υπάρχει συμφωνημένος ορισμός, αλλά κάθε προσπάθεια να δοθεί ορισμός βρίσκει αντίσταση απ' όλες τις μεριές. Είναι σχεδόν παγκόσμια η αίσθηση ότι όταν ονομάζουμε μια χώρα δημοκρατική την επαινούμε: κατά συνέπεια οι υποστηρικτές κάθε είδους καθεστώτος υποστηρίζουν ότι είναι δημοκρατία, και φοβούνται ότι ίσως θα έπρεπε να πάψουν να χρησιμοποιούν τη λέξη αυτή αν την καθήλωναν σε ένα μόνο νόημα. Τέτοιες λέξεις συχνά χρησιμοποιούνται με συνειδητά ανέντιμο τρόπο. Δηλαδή, εκείνος που τις χρησιμοποιεί έχει τον δικό του προσωπικό ορισμό, αλλά αφήνει τον ακροατή του να νομίζει ότι εννοεί κάτι τελείως διαφορετικό [...] Άλλες λέξεις που χρησιμοποιούνται με ποικίλες σημασίες, στις περισσότερες περιπτώσεις περισσότερο ή λιγότερο ανέντιμα, είναι: *τάξη*, *ολοκληρωτικός*, *επιστήμη*, *προοδευτικός*, *αντιδραστικός*, *μπουρζουά*, *ισότητα*.

[...] Ένας σχολαστικός γραφέας, σε κάθε πρόταση που γράφει, θα υποβάλλει στον εαυτό του τέσσερα τουλάχιστον ερωτήματα, τα εξής:

1. Τι προσπαθώ να πω;

2. Ποιες λέξεις θα το εκφράσουν;
3. Ποια εικόνα ή μεταφορά θα το κάνει σαφέστερο;
4. Είναι η εικόνα αρκετά φρέσκια ώστε να έχει αποτέλεσμα;

Και πιθανώς θα ρωτήσει και δυο ακόμη πράγματα:

1. Θα μπορούσα να το πω με πιο σύντομο τρόπο;
2. Έχω πει τίποτε άσχημο που θα μπορούσα να αποφύγω;

Όμως δεν είστε υποχρεωμένος να κάνετε όλον αυτό τον κόπο. Μπορείτε να τον αποφύγετε απλώς ανοίγοντας το μυαλό σας και αφήνοντας τις ετοιματζίδικες φράσεις να μουν μέσα. Αυτές θα στήσουν τις προτάσεις σας—θα σκεφτούν ακόμη και τις σκέψεις σας, ως ένα βαθμό—και εν ανάγκη θα επιτελέσουν τη σημαντική υπηρεσία να συγκαλύψουν εν μέρει το νόημά σας ακόμη κι από σας τους ίδιους. Ακριβώς στο σημείο αυτό φαίνεται καθαρά η ειδική σχέση ανάμεσα στην πολιτική και την υποβάθμιση της γλώσσας.

Στην εποχή μας γενικά ο πολιτικός λόγος είναι κακός λόγος. Όπου δεν ισχύει αυτό, συνήθως ανακαλύπτουμε ότι ο γράφων είναι ένα είδος επαναστάτη που εκφράζει τις προσωπικές του απόψεις και όχι μια 'κομματική γραμμή'. Φαίνεται ότι η δογματική ορθοδοξία, οποιουδήποτε χρώματος, απαιτεί ένα άψυχο, μιμητικό στυλ. Οι πολιτικές διάλεκτοι που συναντά κανείς σε φυλλάδια, κύρια άρθρα, μανιφέστα, νομοσχέδια και λόγους υφυπουργών διαφέρουν βέβαια από κόμμα σε κόμμα, αλλά όλες μοιάζουν στο ότι σχεδόν ποτέ δεν βρίσκει κανείς μια φρέσκια, ζωντανή, αυτοσχέδια μορφή λόγου [...] Όταν παρακολουθεί κανείς κάποιον κουρασμένο ομιλητή στο βήμα να επαναλαμβάνει μηχανικά τις συνηθισμένες φράσεις [...] έχει συχνά την αίσθηση ότι παρακολουθεί όχι ένα ζωντανό άνθρωπο, αλλά ένα είδος κούκλας [...] Ένας τέτοιος ομιλητής έχει σε κάποιο βαθμό μετατρέψει τον εαυτό του σε μηχανή. Από τον λάρυγγά του βγαίνουν οι κατάλληλοι ήχοι, αλλά ο εγκέφαλός του δεν συμμετέχει, όπως θα συνέβαινε αν διάλεγε ο ίδιος τις λέξεις του. Αν τον λόγο που βγάζει έχει συνηθίσει να τον κάνει πολλές φορές, μπορεί σχεδόν

να μην έχει επίγνωση του τι λέει, όπως όταν λέει κανείς το 'Κύριε ελέησον' στην εκκλησία. Αυτή η κατάσταση μειωμένης επίγνωσης, αν όχι απαραίτητη, είναι οπωσδήποτε ευνοϊκή για την πολιτική συμμόρφωση.

Στην εποχή μας, ο πολιτικός λόγος και η γραφή υποστηρίζουν σε μεγάλο βαθμό τα ανυποστήρικτα. Γεγονότα όπως η συνεχιζόμενη Βρετανική κυριαρχία στην Ινδία, οι Ρωσικές εκκαθαρίσεις και εκτοπίσεις, η ρίψη των ατομικών βομβών στην Ιαπωνία μπορούν πράγματι να υποστηριχθούν, αλλά μόνο με επιχειρήματα που είναι πολύ σκληρά για τους περισσότερους ανθρώπους και που δεν συνάδουν με τους ομολογούμενους σκοπούς των πολιτικών κομμάτων. Έτσι η πολιτική γλώσσα πρέπει σε μεγάλο βαθμό να αποτελείται από ευφημισμούς, φάλους κύκλους και καθαρή νεφελώδη ασάφεια. Ανυπεράσπιστα χωριά βομβαρδίζονται από αέρος, οι κάτοικοί τους διώχνονται στην ύπαιθρο, τα ζωντανά σκοτώνονται με πολυβολισμούς, οι καλύβες πυρπολούνται με εμπρηστικές σφαίρες: αυτό ονομάζεται *ειρήνευση* (pacification). Εκατομμύρια χωρικοί διώχνονται από τα κτήματά τους και στέλνονται στους δρόμους μόνο με όσα μπορούν να κουβαλήσουν: αυτό ονομάζεται *μετακίνηση πληθυσμών* ή *επανόρθωση των συνόρων*. Άνθρωποι φυλακίζονται για χρόνια χωρίς δίκη, ή εκτελούνται με μια σφαίρα στον αυχένα ή στέλνονται να πεθάνουν από σκορβούτο στα Αρκτικά στρατόπεδα εργασίας: αυτό λέγεται *απομάκρυνση αντιδραστικών στοιχείων*. Μια τέτοια φρασεολογία χρειάζεται όταν κανείς θέλει να κατονομάσει πράγματα χωρίς να ανακαλέσει νοερά τις εικόνες τους. Για σκεφθείτε για παράδειγμα έναν βολεμένο Άγγλο καθηγητή να υπερασπίζεται τον Ρωσικό ολοκληρωτισμό. Δεν μπορεί να πει ξεκάθαρα: 'Πιστεύω ότι πρέπει να εξοντώνεις τους αντιπάλους σου όταν αυτό θα φέρει καλά αποτελέσματα'. Συνεπώς είναι πιθανό ότι θα πει κάτι σαν κι αυτό:

'Αν και αβίαστα δέχομαι ότι το Σοβιετικό καθεστώς παρουσιάζει κάποια χαρακτηριστικά που ένας ανθρωπιστής μάλλον θα κατακρίνει, θα πρέπει, νομίζω, να συμφωνήσουμε ότι ένας κάποιος περιορισμός του δικαιώματος πολιτικής αντίθεσης είναι

αναπόφευκτο επακόλουθο των μεταβατικών περιόδων, και ότι οι δυσχέρειες που έχει κληθεί να υποστεί ο Ρωσικός λαός είναι επαρκώς δικαιολογημένες στη σφαίρα των στέρεων επιτευγμάτων'.

Το πομπώδες στυλ είναι κι αυτό ένα είδος ευφημισμού. Ένας σωρός από μακροσκελείς λέξεις πέφτει πάνω στα γεγονότα σαν μαλακό χιόνι που θολώνει το περίγραμμα και συγκαλύπτει τις λεπτομέρειες. Ο μεγάλος εχθρός της καθαρής γλώσσας είναι η ανειλικρίνεια. Όπου υπάρχει χάσμα ανάμεσα στους πραγματικούς και τους δηλωμένους σκοπούς κάποιου, ο δράστης καταφεύγει ενστικτωδώς σε μακρές λέξεις και εξαντλημένους ιδιωματισμούς, σαν τη σουπιά που χύνει μελάνι. Στην εποχή μας δεν μπορεί να μείνει κανείς 'εκτός πολιτικής'. Όλα τα θέματα είναι πολιτικά θέματα, και η ίδια η πολιτική είναι ένας σωρός από ψέματα, υπεκφυγές, τρέλα, μίσος και σχιζοφρένεια. Όταν η γενική ατμόσφαιρα είναι κακή, η γλώσσα αναγκαστικά πάσχει. Δεν έχω επαρκείς γνώσεις για να το επαληθεύσω, αλλά μαντεύω ότι η γερμανική, η ρωσική και η ιταλική γλώσσα έχουν όλες χειροτερέψει μέσα στα τελευταία 10-15 χρόνια λόγω των δικτατορικών καθεστώτων.

Αν όμως η σκέψη διαφθείρει τη γλώσσα, και η γλώσσα μπορεί να διαφθείρει τη σκέψη. Μια κακή χρήση μπορεί να εξαπλωθεί με τη συνήθεια και τη μίμηση ακόμη και ανάμεσα σε ανθρώπους που (θα έπρεπε να) γνωρίζουν καλύτερα τη γλώσσα [...] Οι λέξεις, σαν άλογα του ιππικού που ανταποκρίνονται στο σάλπισμα, ομαδοποιούνται αυτόματα σε γνωστές ανιαρές εικόνες. Αυτή η εισβολή προκατασκευασμένων φράσεων στο μυαλό μπορεί να προληφθεί μόνο αν κάποιος είναι σε συνεχή εγρήγορση εναντίον τους, καθώς κάθε τέτοια φράση αναισθητοποιεί ένα μέρος του εγκεφάλου.

Είπα παραπάνω ότι ο εκφυλισμός της γλώσσας μας πιθανώς μπορεί να θεραπευθεί. Αυτοί που αρνούνται το γεγονός αυτό θα υποστήριζαν [...] ότι η γλώσσα απλώς αντανακλά τις υπάρχουσες κοινωνικές συνθήκες, και ότι δεν μπορούμε να επηρεάσουμε την εξέλιξή της με άμεση παρέμβαση στις λέξεις και τις δομές. Αυτό μπορεί να ισχύει για τον γενικό τόνο ή το πνεύμα μιας γλώσσας,

αλλά όχι για τις λεπτομέρειες. Ανόητες λέξεις ή εκφράσεις συχνά έχουν εξαφανισθεί, όχι μέσω κάποιας εξελικτικής διεργασίας, αλλά με συνειδητή δράση μιας μειονότητας [...]

Η υπεράσπιση της αγγλικής γλώσσας δεν έχει καμιά σχέση με αρχαϊσμούς, με τη διάσωση παρωχημένων λέξεων και εκφράσεων, ή με τη δημιουργία μιας 'πρότυπης αγγλικής' από την οποία δεν πρέπει ποτέ να αποκλίνουμε. Αντίθετα, ενδιαφέρεται ιδιαίτερα για την κατάργηση κάθε λέξης ή ιδιωματισμού που έχει εξαντλήσει τη χρησιμότητά του [...] Αυτό που χρειάζεται πάνω απ' όλα είναι να αφήσουμε το νόημα να διαλέξει τη λέξη, και όχι το αντίστροφο. Στην πρόζα το χειρότερο που μπορείς να κάνεις με τις λέξεις είναι να παραδοθείς σ' αυτές. Όταν σκέφτεσαι κάποιο στέρεο αντικείμενο, σκέφτεσαι χωρίς λέξεις, και στη συνέχεια, αν θέλεις να περιγράψεις το πράγμα που φανταζόσουν, πιθανώς ψάχνεις μέχρι να βρεις τις ακριβείς λέξεις που φαίνεται να ταιριάζουν. Όταν σκέφτεσαι κάτι αφηρημένο, έχεις περισσότερο την τάση να χρησιμοποιείς λέξεις από την αρχή, και αν δεν κάνεις συνειδητή προσπάθεια να την εμποδίσεις, η υπάρχουσα διάλεκτος θα ξεπηδήσει αυτόματα και θα κάνει τη δουλειά για λογαριασμό σου, με τίμημα τη θόλωση ή και την αλλοίωση του νοήματός σου. Είναι ίσως καλύτερα να αναβάλει κανείς τη χρήση λέξεων για όσο γίνεται περισσότερο και να κάνει το νόημά του όσο πιο καθαρό μπορεί με εικόνες και αισθήσεις. Στη συνέχεια μπορεί κανείς να διαλέξει—όχι απλά να αποδεχθεί—τις φράσεις που αποδίδουν καλύτερα το νόημα, κι έπειτα να αντιστρέψει τη διαδικασία και να σκεφθεί τι εντυπώσεις είναι πιθανό να δώσουν τα λόγια του σε κάποιο άλλο πρόσωπο [...]

Δεν ασχολήθηκα εδώ με τη λογοτεχνική χρήση της γλώσσας, αλλά με τη γλώσσα ως εργαλείο έκφρασης και όχι συγκάλυψης ή παρεμπόδισης της σκέψης [...] Θα πρέπει κανείς να αναγνωρίσει ότι το σημερινό πολιτικό χάος συνδέεται με τον εκφυλισμό της γλώσσας, και ότι πιθανώς μπορεί κανείς να επιφέρει κάποια βελτίωση αρχίζοντας από τη γλωσσική πλευρά. Αν απλουστεύσεις τα αγγλικά σου, ελευθερώνεσαι από τις χειρότερες τρέλες του δογματισμού. Δεν μπορείς να μιλήσεις καμιά από τις απαραίτητες

διαλέκτους, κι αν πεις κάτι ανόητο, η ανοησία του θα είναι προφανής, ακόμη και σε σένα. Η πολιτική γλώσσα—κι αυτό με παραλλαγές ισχύει για όλα τα πολιτικά κόμματα, από Συντηρητικούς μέχρι Αναρχικούς—είναι σχεδιασμένη να κάνει τα ψέματα να ακούγονται σαν αλήθειες και το έγκλημα σαν αξιοπρέπεια, και να δίνει μια εικόνα στερεότητας σε αέρα φρέσκο. Δεν μπορεί κανείς να τα αλλάξει όλα αυτά σε μια στιγμή, αλλά τουλάχιστον μπορεί να αλλάξει τις συνήθειές του, και από καιρό σε καιρό μπορεί ακόμη, αν χλευάσει αρκετά δυνατά, να στείλει μια τετριμμένη και άχρηστη φράση [...] στο σκουπιδοτενεκέ, εκεί που ανήκει».

www.orwell.ru/library/essays/politics/english/e_polit

Πηγή: Αντίφωνο / antifono.gr